

Мария Попова

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“
Българска академия на науките
София, България

Юбилей

**ЧЛ.-КОР. ПРОФ. Д.Ф.Н. ЕМИЛИЯ ПЕРНИШКА –
ПЛОДОТВОРЕН ТВОРЧЕСКИ ПЪТ**

Чл.-кор. проф. д.ф.н. Емилия Пернишка е от тези видни български езиковеди, чието име трайно се свързва с най-високите постижения на българското езикознание и чието творчество дава облика му пред света.

Емилия Пернишка е родена на 22 януари 1936 г. в Бяла Черква. От 1954 до 1959 г. следва в Софийския университет специалността *българска филология* с научен профил *езиковед* (според системата в този период, сходна със съвременната система за магистратура). Още от това време датират научните ѝ интереси – проучва топонимията на Свищовско, резултат от което е дипломната ѝ работа *Местните имена в Свищовско*, прераснала впоследствие в монография, издадена през 2012 г. (наградена през 2015 г. от Фонд *Акад. Владимир Георгиев* за най-добър езиковедски труд). През 1964 г. постъпва в Института за български език към БАН като редовна докторантка по лексикология и лексикография. От 1967 г. е научен сътрудник, през 1980 г. се хабилитира като ст.н.с. II ст. (доцент) с монографията *Структура и семантика на сложните прилагателни имена в българския език* (1980), а от 1993 г. е професор в Секцията за българска лексикология и лексикография. През 2004 г. е избрана за член-кореспондент на БАН.

Дисертация за получаване на научната и образователна степен *доктор* (тогава *кандидат на науките*) на тема *Лексикалните синоними в белетристиката на Иван Вазов* защитава през 1974 г., а за научната степен *доктор на филологическите науки* – на тема *Системността в лексикалната многозначност на съществителните имена* – през 1988 г.

Невъзможно е само на няколко страници дори само да се изброят многобройните и разностранни приноси на Емилия Пернишка за развитието на българската лексикология и лексикография, словообразуване, история и уредба на книжовния език, езиково строителство, ономастика, езикова

култура и в по-общ план – към българското езикознание. Затова всичко казано по-нататък ще бъде много кратко, фрагментарно и крайно недостатъчно, за да очертае богатството и неповторимостта на нейния творчески дух, родил забележителни научни трудове – 7 монографии, 7 студии, над 200 научни и научно-популярни статии, рецензии, съавторство и редакторство във всички токове (15 т. досега) на многотомния академичен *Речник на българския език*, автор, съавтор и редактор на много други речници, участие с доклади в повече от 40 научни форума у нас и в чужбина.

Несъмнено най-многобройни и най-големи са нейните приноси към *българската лексикология и лексикография* – основна област в нейните всекидневни научни занимания повече от 50 г.

Основната идея на една от главните насоки в своето творчество Е. Пернишка е синтезирала много изразително в мотото към монографията си *За системността на лексикалната многозначност на съществителните имена* (1993): „Езикът [...] е сложна система, реализираща се обаче по много редовен начин. Той може да бъде описан в достатъчно общ и абстрактен вид“ (Н. Чомски). По такъв начин тук са очертани и нейните две основни търсения из сложната проблематика на семантичните отношения: 1) Системността на едно от равнищата на езика (може би най-спорното в това отношение) – лексиката в плана на нейните изменения; 2) Възможностите за доказване и описване на тази системност по обобщен теоретичен път. Преди всичко трябва да се отбележи, че при решаването на тази сложна задача – зад привидната индивидуалност и хаотичност на семантичната структура на отделните лексеми да се видят особеностите и закономерностите на системата – тя намира най-подходящите подходи, като излиза от структурно-компонентната и пропозиционалната теория за лексикалното значение и разглежда лексикалния материал по теоретико-обяснителен начин, който много сполучливо се съчетава с дедуктивно-индуктивната двустранност на анализа. При представяне на системността в лексиката Е. Пернишка избира възловия проблем за семантичните изменения, които са показани и в най-обобщения им смисъл като проява на общите закономерности в езика и мисленето, и съвсем конкретно – като характеристики на семантичната номинация, ясно очертани при систематизиране на нейните категории. Сериозно постижение в този труд е разработката за категориите на семантичната номинация, въз основа на които се представя нейната системност и се типологизират проявите ѝ при съществителните имена. Тази монография безспорно заема място сред най-високите постижения на българската лексикология.

Друг забележителен труд на юбиларката е третият дял – *Лексикална семантика. Структурно-семантични особености на българската лексика* – от първия том на тритомното издание *Българска лексикология и фразеология* (2013). Този труд е създаден по идея на Е. Пернишка – нейна сбъдната дългогодишна идея – и под нейната редакция (съвместно с проф. д.ф.н. Л. Крумова-Цветкова). Той е първото по рода си обобщаващо, ця-

лостно и многоаспектно изследване на българската лексика и фразеология, *описателна лексикология и фразеология* на българския език, с по-конкретен обект в сравнение с известните наши и чуждестранни теоретични трудове и университетски учебници. В него се излагат доста обстойно основни характерни черти на българската лексика и фразеология с насока към тяхната специфика, свързана с българската национална култура и българската езикова картина на света. Решението на поставените задачи е новаторско, тъй като авторите не са имали подобен образец нито в нашето, нито в чуждестранното езикознание.

В третия дял от т. I (с автор Е. Пернишка) са описани резултатите от конкретни изследвания върху характерни номинативни, семантични, системни и функционални особености на българската лексика, на тяхното развитие и обогатяване до наши дни. Е. Пернишка се е насочила към обобщаване и допълване на традиционни въпроси, но най-вече – към извеждане на нови теоретични постановки за тях, както и към разработване на нови теми, главно – за връзката на българската лексика и семантика с културно-историческото развитие на нацията и с мисленето и отношенията на българина към действителността, проявени чрез редица лексеми. Част от тях тя предварително развива и отделно в студии като *Времето в нас, в езика и в лингвистиката* (2006), *Съвременни явления и отношения в огледалото на българския език* (2005), *Езикова култура, езикови въздействия и нравствено-ценностни виждания* (1995) и др.

Е. Пернишка е приложила широк и задълбочен теоретичен подход, отговарящ на динамичния характер на системността на лексиката, от една страна, и на своеобразието ѝ като отражение на българската картина на света в когнитивен, аксиологичен и морално-етичен аспект, от друга, при съчетаване на традиционно отработени методи, доказали своята ефективност, с най-нови, все още неусвоени съвременни методи. По блестящ начин е постигната сложната и многостранна цел да се разкрие концептуалното и семантично богатство на българската лексика и нейното познавателно, социокултурно и прагматично значение.

Приносите, по-общи и по-конкретни, новите моменти и полезните резултати са многобройни. Затова тук ще бъдат представени само някои в обобщен и много съкратен вид.

1. Чрез обобщаване на знанията за основните понятия на ономазиологията и лексикологията (срв. напр. *концепт*, *знак*, *дума*, *лексема*, *лексикално значение*, *категоризация*, *денотат* и др.) е разкрито концептуалното и семантичното богатства на българската лексика с оглед на нейното познавателно, социокултурно, лингвокултурно и прагматично значение.

2. Традиционното ономазиологично отношение действителност > знак (с позоваване и на Г. Клаус) е обогатено с включването на нови компо-

ненти, вследствие на което то придобива вида: човек (номинатор) + познание > езиков знак – номинат, обикновена дума (форма + съдържание).

3. Въз основа на постановката от т. 2 е доуточнен обектът на ономасиологията като единство с два аспекта: 1) назоваването – избрания при този акт признак (номинационен мотив) и форма с вложеното в тях виждане за знака номинант и означения чрез него концепт (номинат) и 2) готовите назовавания и съвкупността от номинационните средства за означаване на отделния концепт или цялата концептосфера.

4. Представен е модел на номинацията, изработен върху когнитивна основа.

5. Основният принос в главата *Ономасиологични особености на българската лексика* е концептуално-семантичната класификация на българската лексика, при която се прилага съвременен, когнитивен подход за понятийното групиране на лексикалните единици в концептосфери.

6. Разграничени са видовете етнокултурна информация.

7. Един от сериозните приноси в нашата семасиология е разработването на въпросите за начините на семантична номинация и по-специално за съотносителността между метонимията и семантико-словообразователния начин.

Специално внимание в течение на целия си творчески път Е. Пернишка отдава на явлението *синонимия*, което разглежда обстойно като системно лексикално и стилистично средство за обогатяване на езика. Могат да се изброят множество нейни изследвания, но тук ще посоча само няколко от тях. На първо място монографията ѝ *Лексикалните синоними в художествения стил* (1989), студиите *Народно и книжовно изразно богатство в лексикалната синонимия на Иван Вазов* (1975), *Синонимиката в белетристиката на Иван Вазов – отражение на взаимоотношенията в лексико-семантичната система на книжовния език и на лексикалното строителство през 80–90 г. на XX век* (1975), статиите *Ролята на лексикалните синоними за някои качества на стила на Вазовата белетристика* (1996), където се разглеждат обстойно редица приноси на големия писател в обработката и обогатяването на книжовната лексика, *Речникът на Н. Геров като синонимен речник* (1996). И още – като приложение на всички теоретични постановки тя издава оригинален *Синонимен речник на българския език (с антоними и близкозначни думи)* (2003 и 2012).

Забележителни са приносите и постиженията на юбилярката и към *лексикографията* както в теоретически аспект (срв. напр. *Проблеми на терминологията и отразяването ѝ в тълковен речник* (1973); *Някои постижения и перспективи на съвременната българска лексикография* (1976); *Някои специални едоезични речници* (1982); *Лексикографски проблеми,*

свързани с производните глаголи (1985); *Семантични отношения в речника и тяхното лексикографско отразяване* (1993–1994); *Българската лексикография – отражение на богатството и системните връзки в българската лексика* (1997), така и в практически аспект – като автор и редактор на редица речници.

Тя е от основните автори, редактори и главни редактори на многотомния *Речник на българския език* – епохално дело на българската лексикография, най-висок връх в нейното развитие. Основен съавтор е на първия у нас *Речник на антонимите в българския език* (1997, II изд. 2013), съавтор е на *Речник на чуждите думи в българския език* (2001), автор на *Речник на чуждите думи за всички* (2007), на поредица статии в *Енциклопедия на съвременния български език* (2000), съредактор е на първия *Българско-украински речник (Болгарско-український словник)* (1988), редактор на редица други речници и книги. Съавтор и редактор е на особено необходимите и посрещнати с голям интерес, включително и от по-широките кръгове на българското общество, два неологични речника: *Речник на новите думи и значения в българския език* (2001) и *Речник на новите думи в българския език* (2010), явление с висока стойност и насъщна обществена потребност за справяне с всекидневните усилия на българина с все по-нарастващата сложност на публичната реч и, не на последно място, солидна основа за теоретични изследвания.

Друг важен принос на юбиларката са книгите, студиите и статиите, посветени на *словообразуването и словообразователното значение* в съпоставката му с лексикалното значение – в монографиите *Семантика на сложните прилагателни имена в българския език* (1980), *Словообразователна и семантична структура на сложните прилагателни имена в славянските езици* (1980) – в съавторство с М. Деянова, студиите и статиите *Словообразователни и семантични тенденции при относителните прилагателни в съвременния български книжовен език* (1974), *Към въпроса за словообразователното значение и словообразователната систематизация* (1978), *Някои прояви на граматическа и совообразователна дефективност при глаголи с представка за-* (1979), *Към въпроса за лексикалното и словообразователното значение на сложната дума* (1980), *Словообразователната теория на Л. Милетич* (1984), *Изследование словообразования некоторых славянских глаголов с учетом способа глагольного действия* (1987) и т. н.

Във вниманието на Е. Пернишка са и някои въпроси на българския език, разгледани чрез *съпоставката му с други славянски езици* – *Лексикални и семантични паралели между българските и полските глаголи за зрително възприятие* (1977), *Структурни и семантични особености на имената за лица в български и словашки език* (1988), *Структурни и семантични особености на новите имена за лица в българския и чешкия език* (1990–2000) и др. Тя е добре известен и цитиран автор в редица славянски страни и в множество славистични проучвания.

Между приносните трудове на Е. Пернишка наскоро се добави изследването ѝ (започнато в студентските години) върху *топонимията* на Свищовско – *Местните имена в Свищовско* (2012). Книгата бе удостоена с престижна награда. Междувременно е публикувана и статията *Някои нови аспекти в ономастичната теория* (1999), която предлага някои новости в подобни разработки. С тези изследвания още повече се разширява погледът върху широките езиковедски интереси на авторката – редки в нашето време, но безспорно свидетелство за едни траен и многообхватен интерес към родния език.

Творческият портрет на Е. Пернишка ще остане незавършен, ако поне, макар и бегло, не се споменат нейните приноси към редица други проблеми в езикознанието – *стилистика, история и строителство на книжовния език, езикова култура* и много други, които е трудно да изброим, например *Някои функционалностилистични прояви и особености на субстантивирани прилагателни* (1972), *Някои смислови връзки на думата като фактор на езиковото богатство и колорит* (1979), *Контраст и антитеза в лириката на Теодор Траянов* (1987), *Образно-емоционалният свят на метафората* (1995), *Как чрез композицията на „Една българка“ Вазов разкрива художествени образи и идеи?* (1997); *По някои въпроси на нормализацията в българската книжовна лексика след Освобождението* (1970), *Лексико-семантичните дублети – отзвук на обществения живот през XIX в.* (1978), *Проблеми на терминообразуването през Възраждането като част от проблемите на книжовноезиковото строителство* (1980), *Исторически устойчивото в българската лексика* (1983), *За добрата и злата сила на думите* (1996), *Динамика на езиковата и комуникативната компетентност* (2005), *Неправилна употреба на някои безлични глаголи* (1974). Не може да не се отбележи и активната научно-популяризаторска дейност на юбилярката – множество научнопопулярни статии и езикови бележки (например *За грозното в нашия език и езика на медите* (1999), *Игрите на смисъла* (1995) и др.), беседи и интервюта по Българското национално радио и Българската национална телевизия, курсове по езиково култура с журналисти и учители.

Успоредно с научната си работа Е. Пернишка в продължение на 30 години извършва и *педагогическа дейност* по лексикология, семантика и стилистика – в Софийския университет, в Югозападния университет *Неофит Рилски* в Благоевград, във филиала на Пловдивския университет в Кърджали, още – в Новия български университет в София, в Педагогическия факултет на университета в Русе. От 1987 до 1991 г. е лекторка по български език в град Лион, Франция, където развива и активна дейност за популяризиране на българския език и култура.

Огромна е *научно-експертната, ръководната и обществената дейност* на юбилярката. Е. Пернишка е член и редактор в рядколегията на три научни списания. В продължение на много години беше член на Комисията по лексикология и лексикография към Международния комитет на сла-

вистите. Освен това – ръководител на Секцията по славянско езикознание (1983–1988) и на Секцията по българска лексикология и лексикография (1994–2000), член на Управителния съвет на БАН, председател и дългогодишен член на Специализирания съвет по езикознание към ВАК. Повече от 10 години беше председател на Секцията *Филологически науки* към Съюза на учените в България и на Гражданското сдружение *Общество за устойчиво развитие на българския език*.

Като честитим юбилей ѝ, от все сърце пожелаваме на чл.-кор. проф. д.ф.н. Емилия Пернишка здраве, творческо дълголетие и нови успехи.

Нека бъде все така щедра и всеотдайна и все така бодро да върви по своя възходящ път в науката за българския език!

✉ Мария Попова
mpopova41@abv.bg

Публикувано: 15 юли 2016